

‘सद्भावना, सृजनशीलता आणि माणुसकी जिवंत ठेवायला हवी, तर कलेची उपासना हवी’

प्रसंग - वसंतराव स्मृती प्रतिष्ठान उद्घाटन सोहळा

दि. १५.१०.२००१, स्थळ - जे.डी.सी.सी. हॉल, जळगाव

कै. वसंतराव चांदोरकर हे जळगावस्थित प्रतिभाशाली कलावंत. त्यांचे संपूर्ण आयुष्य म्हणजे संगीत साधना! त्यांचे निधन झाल्यावर त्यांच्या सुहृदांना विविध सांस्कृतिक कार्यक्रमांच्या रूपात त्यांच्या आठवणी जाग्या ठेवाव्याशा वाटतात, आणि त्यांच्या नावाचे एक प्रतिष्ठान आकारास येते. त्याचे उद्घाटन करण्यासाठी गावातीलच तानसेन नव्हे पण कानसेन बोलावला जातो. त्यांचे नाव आहे श्री. भवरलाल जैन. भाषणामध्ये संगीतकलेचे जगण्याशी असणारे मर्म आणि वर्म समजते. कै. वसंतरावांच्या आठवणी जागवल्या जातात. त्यांच्या नावाने प्रतिष्ठान काढल्याबद्दल आभार मानले जातात. दिसायला निमित्त छोटे दिसते, पण त्यामुळे उभ्या खानदेशात कलावंतांना हक्काचे व्यासपीठ मिळते.

माननीय कुंदाताई चांदोरकर, पद्मश्री पद्मजा फेणाणी-जोगळेकर, बंधू-भगिनींनो,

संगीत क्षेत्रात महत्त्वपूर्ण कामगिरी बजावलेल्या एका समर्पित जीवनाची स्मृती उजळविण्यासाठी आपण सगळे जमलो आहोत. सदर पवित्र आणि मंगल अशा प्रसंगी उद्घाटनार्थ आपण एकाद्या संगीत तज्ज्ञाला बोलावले असते, तर संगीतावर आणि त्याबरोबर आपणा सर्वांवरसुद्धा होणारा अन्याय दीपक टाळू शकला असता, परंतु दीपक - संगीताच्या आयुष्यातला हा महत्त्वाचा क्षण असल्याने त्यांनी मला येथे यायचा आग्रह धरला म्हणूनच सुगम संगीताच्या आधीच माझ्या घोग्या आवाजामुळे आपली त्यांच्या संगीताची गोडी अधिक वाढेल.(हंशा)

संगीत मानव जातीच्या भावनांना विचारांमध्ये, विचारांना शब्दांमध्ये, शब्दांना लयबद्ध सुरांमध्ये परिवर्तन घडवून आणण्याची एक अद्भुत, महान तसेच ईश्वरीय देणगी आहे.

माणसाच्या मेंदूची झीज थांबवायची असेल, त्याची बुद्धी तल्लख ठेवायची असेल, त्याच्या भावनांना जागृत आणि जिवंत ठेवायचे असेल, त्याच्या संस्कारक्षमतेला कायम ठेवायचे असेल, त्याच्या सृजनशीलतेला वाढवायचे असेल, त्याच्या टायी जन्मजात असलेल्या माणुसकीला जागृत ठेवायचे असेल तर त्याला कलेची, नृत्याची, कवितांची, गाण्यांची, संगीताची आवड हवी!

पण संगीत कोणते? मॉडर्न? नको रे बाबा! त्याच्या धांगडधिंग्याचा सकृद्दर्शनी एकच फायदा; ऑर्केस्ट्रा किंवा ध्वनी व्यवस्था चांगली नसली तरी जाणवत नाही, त्याचा त्रास! केवळ कानांनाच नव्हे, आत्म्यालासुद्धा आहे. आधुनिक मानसशास्त्रामध्ये हे पूर्णपणे सिद्ध केले आहे की, असल्या कानठळी संगीताने माणसाची पशुवृत्ती जिवंत होते, त्याचा रक्तदाब वाढतो, त्याच्या हृदयाचे ठोके वेगाने पडतात, त्याचा श्वासोच्छ्वासाचा वेग वाढतो. याउलट सुमधुर आणि मंद संगीत हृदयाचे ठोके मंद करते, श्वासोच्छ्वास नियंत्रित करते, मनुष्याच्याअंगी असलेल्या उदात्त भावना जपण्याचे आणि जागृत ठेवण्याची कामगिरी करते.

काहीही असले तरी संगीत ही एकच अशी भाषा आहे, जिच्यात आपल्याला आपल्या घृणास्पद भावनांना वाव नाही, ते त्यांना इतरांसमोर मांडू देत नाही.

ही अत्यंत योगायोगाची बाब आहे की, कै. वसंतरावांनी त्यांचे आयुष्य शास्त्रीय संगीतांसाठी, भावगीतांसाठी समर्पित केले. माझी त्यांची एक-दोन वेळाच भेट झाली. मला आठवणारा प्रसंग म्हणजे आम्ही जैन उद्योग समूहाचा रौप्य महोत्सव १९८७-८८ ला करणार होतो. त्या वेळी त्यांनी ‘संशय कल्लोळ,’ बसविण्याचे ठरले होते.

मोठ्या विद्वान आणि सुसंस्कृत घराण्याचे बाळकडू. परंतु परिस्थिती अगदी जेमतेम - त्यातूनही त्यांनी संगीताची आराधना अखंड कायम ठेवली. याचे श्रेय जेवढे त्यांना तेवढेच त्यांच्या गुरुवर्यांनाही द्यावे लागेल.

शालेय जीवनापासूनच संगीतात केवळ आवड नव्हे, तर त्यात त्यांनी प्राविण्य संपादन केले. १९७८ मध्ये त्यांनी पहिला कार्यक्रम आकाशवाणीवर केला. जळगाव आकाशवाणीवर सर्वप्रथम शास्त्रीय संगीताचा कार्यक्रम करण्याची ऐतिहासिक घटनासुद्धा त्यांच्या आयुष्यात महत्त्वपूर्ण मानावी.

भारतीय संस्कृतीत संगीताला उच्च स्थान देऊन अपवाद वगळता सर्वच कालखंडामध्ये त्याला संगोपनाचे आणि सातत्याने वाढविण्याचे काम झालेले आढळते. निदानपक्षी तानसेनपासून तरी आपले हे पक्के लक्षात राहते वेगवेगळ्या रागांमध्ये इतकी सुप्त शक्ती ओतप्रोत भरलेली असे की, त्या रागाला धरून, आपण अग्नीचा किंवा जलाचाही वर्षाव करू शकत होतो. ‘ब्रम्हानंदी टाळी लागली’ या अवस्थेपर्यंत पोहचण्या आधी ध्यान, धारणा तसेच एकाग्रता यांचे असाधारण मिलन झाल्याशिवाय तसे होणे शक्य नसते. संगीतामुळे आपणास केवळ नवनिर्मितीचा आनंद होतो, आपल्या कल्पकतेचा आविष्कार होतो. एवढेच

‘सद्भावना, सृजनशीलता आणि माणुसकी जिवंत ठेवायला हवी, तर कलेची उपासना हवी’

नसून मनुष्याच्या ठायी समतोल आणि संतुलनाचासुद्धा संचार होतो. स्वर आणि सूर माणसाला मोहून टाकतात. त्यांच्या गोडव्यामुळे माणूस मंत्रमुग्ध होतो. लयीने तर माणसाच्या जीवनात एकप्रकारे शांतता राहते, समाधान अनुभवता येते. वसंतरावांनी हे सगळे साधले होते, म्हणूनच आयुष्ययात्रेच्या पूर्वार्धाच्या टप्प्यात ते प्रतिकूलतेतही स्थिरमनाने आणि शांतवृत्तीने जगू शकले. त्याच संयमाने ८३ व्या वर्षापर्यंतची वाटचाल ते करू शकले. अत्यंत अडचणींच्या गरिबीच्या परिस्थितीतही त्यांनी संगीतसाधना आणि आराधना जपली. या त्यांच्या तपश्चर्येला साजेसे काम आता आमचा दीपक चांदोरकर आणि त्याच्या सुविद्य पत्नी संगीता चांदोरकर यांनी या प्रतिष्ठान स्थापनेतून करावयाचे ठरविले, ही अत्यंत आनंदाची, समाधानाची बाब आहे. सुयश चिंतितो!

जय हिन्द! जय महाराष्ट्र!